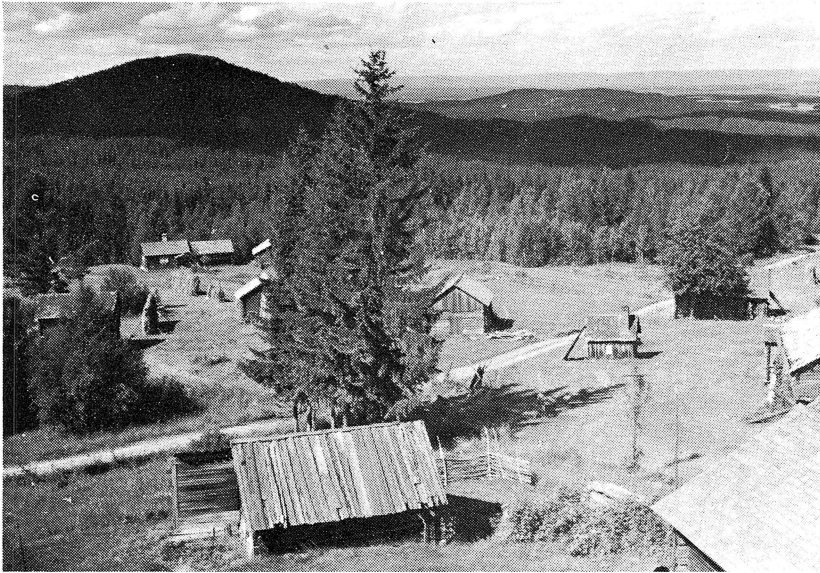

Fäbod i omvandling. II.

På gamla fäbodstigar

Det var sommaren 1937. Jag var för första gången — men sannerligen inte den sista — på väg uppför Lövbergs-backarna med min cykel. Jag hade upplevat de levande fäbodarna som barn och även (en sommar) som "gäskall" och kände väl till de nordligare fäbodarna och särskilt de tre Hållarna, "Nöder Ålln", "Rull-Åll" och "Roloson", Rådlösa. Jag hade längtat till fäbodarnas stillhet, mystik och minnen, och jag hade tillbringat den gångna sommaren i en hyrd stuga i Mångbergs Holen, som då drog sin sista suck som fungerande fäbod. Dess sista fäbodkulla, Olans Margit, höll ännu ut några år, men sedan var allt fäbodliv där slut. Vänskapen med Margit, som hade så mycket att berätta från ett långt livs fäbodvistelser, var den bästa behållningen av den sommaren. Nu längtade jag efter en egen stuga och att om möjligt bli inlemmad i ett fungerande fäbodliv. Det var inte många fäbodlar att välja på. Lövberg hade jag hört talas om men aldrig sett, och nu var jag på väg dit.

Jag följde först skogsbilvägen mot Fjärden, ganska välskött av flottningsbolagen och jordägarna. Vid Lövbergsbron vek jag av vägen över ån. Där var en gammal knutpunkt och skiljeväg. Från Åsen och Björka i sydöst kom en förr mycket nyttjad men nu knappast urskiljbar stig, som sökte sig mot Borberg och Rossberg, och över Lövberg fortsatte vägen mot Umsi och Råberg. Strax ovanför bron hade man haft skvaltkvarn. Ena kvarnstenen därifrån finns ännu på min gård. Och just i knutpunkten för alla dessa vägar låg en krog, varav knappast grundstenarna nu ens är kvar. "Vinet", ofta lämpligen utspätt med brännvin, sirap och vatten, tillhandahölls av den för denna handel beryktade hand-

Nedre Lövberg från Ullup-gården

landen Schollin och torde ha varit ett användbart uppmjukningsmedel, när det gällde skogsaffärer, frakter o dyl. — Men nu är krogen borta, och jag får fortsätta utan färdsup.

Lövbergs branta backar var fruktade men har betydligt jämnats ut med tiden. Den första möter man strax man kommer över bron. Den kallades Stuprännan och gjorde gott skäl för namnet, där den låg som en hålväg med branta sidor och hög skog omkring. Namnet är väl inte urgammalt, men man förstår, att vattnet i höstregn och vårfloed måste ha forsat duktigt över alla småstenar, rundslipade av folk, fä och slipgrus. — Till vänster strax ovanför backen söker sig ”Sturänjesvägen” till ett stort inhägnat slätteränge öster om ”Yver byn”.

Litet högre upp kommer en ännu värre backe, ”Tverå-bäck”. Namnet säger allt! För att undvika den starka lutningen och stenskravlet kunde man med kreaturen ta en liten sväng förbi. Men väl ovanför backen måste man dra ett befrielsens andetag! Här var det lätt att andas: framför ens blickar bredde skogslandet ut sig mildtals mot norr, och man anade fjällen bortom Västerdalarna. Här var också en uppmärksam-

mad klimatgräns. Om det i lådigstiden var barmark och varmgrader nedanför, så kunde det vara snö och kallt ovanför, och t o m strömmingen i matsäcksbyttan ändrade färg just här, påstods det. — Till vänster nedanför backen finns spår efter Rånings-vägen, en gammal "vittväg" (vinterväg) till myrslogarna kring "Päpårs-mör" och Fjärden.

Nu började också de första förgårdarna till "paradiset" kanta vägen, till vänster "Lip-kitt" med sin lada, till höger ännu en lada i "Böl-kitt", där Markus Anders inhöstade goda havreskördar. På en liten höjd till vänster låg "Stunis-kitt" med sin lada, och nedanför kunde man se spår efter "Sturfållä", en gammal svedjeodling. — Så var tågterna förr i tiden omgivna av ett otal kittar och smålador. Nu har skogen tagit igen allt detta och det är omöjligt att ens ana någon odling annat än möjligen genom att skogen växer så frodigt just där. — Ännu högre upp, mot slutningen kring "Grind-bäck" växer skogen ovanligt hög och mäktig. Men så har också "gambel Brutern" berättat, att han som barn varit med om att svedja rågfäll där, så jorden var nog väl gödslad och förberedd för skogens skördar.

Till slut hade jag strävat med min cykel uppför alla backarna och stod utanför täktgrinden. Där innanför bredde den ut sig, täkten, med gröna lindor och en och annan sädesåker, med rönnbuskar och rösen, och högst upp mot skogskanten anade man en klunga gråa stugor med sina uthus. Det berättas att det en dag kommit hit ett lag skådespelare från Leksand för att just på denna plats filma infarten till Himlaspelets "paradis". Jag har inte haft tillfälle att kolla filmen, men var skulle paradiset ligga, om inte just här! Kanske gick Marit där än och ansade källandet?

Efter en stunds begrundan lämnade jag cykeln vid grinden och fortsatte. Snart kom jag till den väg och den stuga, som skildrats i annat sammanhang (Sool-Öen 1979). Efter besöket i den var mitt hjärta definitivt rotat i Lövberg. — Så småningom kom jag upp till stugorna vid skogskanten och mötte för första gången den mäktiga synen norr ut över skogar, berg och sjöar. Det var söndag, så täktens folk var hemma vid och kunde ge mig en första orientering. — Längst mot öster Brutergård, en ståtlig gammal gård med många hus omkring eldstad och brunn med vindstång mitt på gården. I stugan var en fin gammal spismur med bakugn och "sturgrav", murad av Svart-Ull, mästermuraren,

Rast på "sov-oln". Foto: Sven Hinders.

Fr v: Nishans Anna, Nisis Anna, Bos Margit och Märtn Anna

många vackra gamla träkärl och en kärllhylla med fint krusade kantlister. Husen är nu skingrade och gården nästan helt borta. Utanför gården låg en välinredd smedja med en jättestor "smidi-kabbe", på vilken det bl a fanns anordningar att smida skospik med cm-stora huvuden. I gården bodde den ståtliga Bruter Anna, som sades ha vunnit pris på en av Zorns "skönhetstävlingar", och hennes man Markus Anders, som var en duktig jordbrukare.

I centrum både socialt och geografiskt låg Hållanders-gården. Där residerade Hållanders Anna med sin stora barnskara, som också innefattade andra gårdars barn, när det behövdes. Hon var gift med Helmer Pettersson, som kommit till bygden som skogsarbetare från Bergslagen. Hon blev i sanning "Lövbergsmona" för hela tåkten, med alltid varmt hjärta och öppna armar för alla, som behövde hennes hjälp. Deras lilla stuga, så uppfylld av folotsängar, matbord och barnungar, blev den naturliga samlingsplatsen på kvällarna. Där satt de med sina stickstrumpor, "Lövbergsmormor" Flintull-Anna, som kunde berätta så mycket, och den blida Ulupp-Margit, som var så styv på att samla tuggkåda.

Mås Anders och hans hustru Hållper Karin med sin frodiga humor som alla av Hållper-släkten kom från sin lill-stuga mitt på gården, den minsta stuga jag skådat. Den rymde bara en säng, ett litet bord och en ynka liten spis i ena hörnet. — I Hållanders-stugan utfylldes alla utrymmen om kvällarna av ungar, både egna och andras, och täktens eget folk, utökade med folk från "Yver byn" och ibland också gäskaller från Flenarna, som gått "skogveist" hit för en kvälls samvaro. Hur mycket historier, som då berättades, hur mycket skoj man hittade på, och vilken intensiv trevnad! Hjärtpunkten i fäbodens goda gemenskap!

Runt omkring sparsamt med små gråa stugor. I söder mot backen Hållpergard och Ulupp-gard, i väster Rullpers- och Stunisgard och längst i nordväst Gubbgard och en obebodd, förfallen stuga, som såg lite vilsen ut. Det var Littull-stugan. Den hade förut tillhört Littull Margit, som for till Amerika och om vars öden det berättas i Sool-Öen 1982. Stugan hade då stått en bit längre ned efter vägen, i "Merikon", men det hade spökat så dant i den, att man hade flyttat den hit. Om hur den omsider kom i min ägo och blev kärnan i en ny gård, nästan på samma plats som den gamla, och om hur spökerna kom bort under flytten är en annan historia.

Men att allehanda oknytt av gammalt haft sitt tillhåll här är omvittnat. Upp emot skogskanten står mystiken tät. Där lever skogsrän och bergvättar sitt hemlighetsfulla liv i folkfantasi. Och Verner Molin, Rättviksmålaren som varit här och tagit motiv, har skyttat "mörksugor" i lagårdarnas hemlighetsfulla dunkel. Man försökte skydda sig mot skrömt på olika sätt, man lade stål eller kvicksilver i trösklarna, eller man murade kronskorsten med tegelstenar i kors. I enklare skorstenar satte man bågformiga järntenar i kors över skorstenspipan eller, som i Hållpergården, murade in en gammal bibel i spismuren. — Men dessa hemlighetsfulla varelser tycks ha försvunnit med fäbodlivet. Bara skogen susar hemlighetsfullt, och gamla vittrade stockar och husgrunder kniper hårt om sina hemligheter. Men vi sena tiders barn är glada åt den stillhet och frid, som ännu lever kvar i de gamla fäbodarna.

Lövberg har av gammalt varit en hemfäbod. Redan i 1663—64 års fäbodinventering nämnes en skvaltkvarn och tolv delägare. Man kan bland dem finna gårdsnamn, som ännu finns kvar, såsom Rull, Håll, Nissans, Bos och Tolla. Fäboden tycks då ha utgjort en täkt, men på 1880-talet nämnes två täkter med i "Yver byn" 18 och i "Nidär byn" 9

Lovbjers-keelingär a läsa.

Fr v Gubb Anna, Allandes Anna, Ållpär Kari och Ullup Margit. Foto: Erik Pettersson.

delägare. Varje täkt var sen mer eller mindre uppdelad i gårdsklasar, t ex "Skrader-ändan" i Övre byn som innehöll gårdarna Putigard, Soljonsgard och Skradergard.

Man flyttade hit tidigt, redan i april—maj, och stannade till framemot jul. Barn föddes här, och gamla dog. Så berättas att Rull Olov dog här år 1804 (55 år) och Bugå Karin 1818 (65 år), båda i bröstfeber. Den 8 sept. 1885 föddes en liten Karl på en hösäck framför den öppna spisen i Bruter-gard. Och i Hållgården i "Gubb-täpp" i utkanten av Skrader-ändan föddes 1849 de duktiga tvillingflickorna Anna och Kerstin, som blev mormödrar till resp. Linnéa och Lins Anton m fl. Linnéa har berättat om sin barndoms somrar hos mormor, nu i Hållper-stugan i nedre byn. Hon minns hur de vid midsommar prydde ingången till stugan med bågar av unga björkar och en lövkrans ovanför dörren. Sen repade man asplöv och strödde på golvet, så hela stugan ångade av doften av frisk grönska. — Man bakade tunnbröd och bryggde dricka, gjorde ost och kärnade smör. Man vävde och spann. Man hade källand och örtesäng-

ar. På en gammal odling mellan de båda täkterna växer ännu en tuva av den hemlighetsfulla *mästerroten*, *Peucedanum ostruthium*, som enl. Linné botar allt från snuva till pesten och framför allt är användbar som kärleksört. Den infördes till Sverige från Alperna av missionerande munkar. Där växer kring täkterna gott om trolldomsfördrivande medel, som tibast och vänderot, och libsticka, som användes både som husdjursläkemedel och att fördriva ormar och möss och andra obehagliga smådjur, håller sig nog ännu kvar vid någon gammal husgrund.

Detta hör nu till det förgångna, men än kunde Bruter Margit och Sturull Kisti blåsa i horn, så det ekade bland bergen. — När man letar sig nerför den gamla "nåtgatu", fägatan mellan Gubb-gard och f d Svartull-gard, då minns man dessa friska kyliga morgnar med kulning och hornlåt, skällklang och glada förväntningar om ännu en sommar-dag i solsken och frihet. Inte att undra på, att de gamla fäbodkullorna grät, när de stod och skådade västöver mot de fäbodställen de för alltid hade lämnat!

Lilly Sterner-Jonsson

Mörksugga.